

Культура. Мистецтво

«ЧОГОСЬ ВАРТНІШОГО ЗА УКРАЇНУ ТА ЛІТЕРАТУРУ У МЕНЕ НЕМАЄ»

Треба перегорнути сотні енциклопедій, довідників, газетних підшивок, що були надруковані як у радянські, так і недавні роки, аби переконатися: про відомого в Україні та за її межами громадського діяча, педагога, одного із перших українських перекладачів нової, як на той час, німецькомовної літератури, ректора одного із найбільших в Україні вузів – Чернігівського інституту народної освіти (нині це Національний університет імені Т. Г. Шевченка), навіть після більше, як чверті століття після того, як Україна здобула свою незалежність, не згадано й словом. Хоч згадати мали б. Бо навіть за оте своє, як не раз згадував Михайло Балицький у листах до родини, «сонячне десятиліття», яке йому випало «жити у Великій Україні і для українців», він чимало зробив для налагодження та підняття рівня як фахової, так і професійної освіти в Україні у перші роки його становлення. Створив перші в державі університетські кафедри (тоді називали «катедри»), взявся за запровадження нових методик навчання, увів для неї десятки нових, як на той час, навчальних дисциплін.

Починаючи з 1929 року, став відомим, як один із кращих перекладачів світової літератури на українську мову. Завдяки йому читачі ознайомилися із романом Еріх Марія Ремарка «На Західному фронті без змін», збіркою оповідань Йогансена Бехера «Банкір на бойовищах», а також твором «Вогняна сорочка» турецького письменника Халіде Едіб, який того ж року видрукувало харківське видавництво «Рух». Ще кілька оповідань Курта Клебера «На вулицях Берліну», Франца Герштекера «Дуель» у 1932 році, уже після арешту Михайла Балицького, були надруковані у харківських журналах без зазначення прізвища перекладача. Хоч за стилем письма, умінням викладати думки, як, зрештою, і за галицькими діалектами, ці та інші твори світової літератури, що завдяки йому у ті часи прийшли до читача, для багатьох літературознавців залишались і досі є легко впізнаваними.

«Сонячне десятиліття».

Серед трьох коротеньких біографій М. А. Балицького, які в останні роки надруковані й розгублені по різних біографічних, наукових та меморіальних збірниках, автори по-різному розповідають про початки його життєвого шляху у перші роки ХХ століття. Одні запевняють, що по за-

кінченні Чернівецької гімназії у 1910 році майбутній науковець та педагог залишився у місті, працював учителем в одній із гімназій, брав участь у роботі місцевої «Просвіти»; інші – нібито «мають факти», що Михайло Балицький переїхав до Відня, там студював філософію, а невдовзі навіть «поєднав свою долю із студенткою-однокурсницею, австрійкою Паулою, котра, як відомо, теж дотримувалася соціал-демократичних поглядів»; ще інші дослідники знаходили сліди Михайла Балицького у Львові, де «він жив деякі роки», «займався громадськими, зокрема, «стрілецькими справами», а в грудні 1912 року навіть був обраний «генеральним писарем Українського Січового Союзу»...

Чи так воно, як у тих розвідках, повних різноріччя та нез'ясованих життєвих обставин, а чи ні? Хто зна? Єдиним і то найбільш захищеним від вигадок та незрозумілих інсинуацій є стара, до того ж сумнозвісна «Справа М. А. Балицького», яку в обласному державному архіві міста Чернігова віднайшов тамтешній професор університету, доктор наук Анатолій Боровик і частини з якої опублікував у своїй науковій статті «Чернігівський інститут соціального виховання за директора М. А. Балицького (1929 – 1931 рр.) – (журнал «Сіверянський літопис» за 2009 рік). За цими відомостями Михайло Балицький походив із священничої родини із села Королівка Тлумацького району на Івано-Франківщині. «З 1910 по 1914 роки вчився на філософському факультеті Чернівецького університету». Мав навіть направлення на викладацьку роботу до однієї з кращих, хоч, правда, й німецькомовних гімназій міста. Однак, «навіть не встигає добре ознайомитись зі справами», бо ще задовго до перших занять починається Перша світова війна.

Із вцілілих спогадів Михайла Балицького:

«Уже з перших днів серпня я був у війську. Припис отримав до гармат. Але за якийсь тиждень військове керівництво зважило на «мої заслуги перед тодішньою наукою» і замість снарядів, ...дало у руки перо. Цілих три роки «мої окопи» були у військовій канцелярії австрійської столиці. Там я мав змогу не лишень виконувати свій військовий обов'язок, але й працювати в університетській бібліотеці та відвідувати різноманітні семінари з філософії...».

Та не довго так було. Восени Австрійська імперія капітулювала. Михайло Балицький повертається в Галичину, але в дорозі його наспіває звістка: «поволанка» до Української Галицької Армії. А у Львові його, знавця європейських мов: німецької, французької, голландської, чеської, польської, а ще ж єврейської та латини, відразу зачисляють до спеціальної «з відомчої групи», що нею керував Микола Ситницький. Вона не тільки налагоджувала радіозв'язок між українськими частинами, але займалася перехопленням та розшифруванням чужих повідомлень. Окрім сотника Василя Хирівського, десятника Корнила Лучка, як відомо з книги Н. Гнаткевича «Документально-комунікаційна система Україн-

ської Галицької Армії в сучасній історіографії», перекладами тих радіо-телеграм із різних мов займався і вістун Михайло Балицький.

Однак восени 1919 року частина, у якій служив хлопець із Королівки, на Хмельниччині потрапила у так званий «чотирикутник смерті», де холера і без коси прорідила ряди українських вояків. У боях на два фронти – з поляками та більшовиками полягло й іще більше війська. Михайло Балицький: «Невеликими групами почали виходити з оточення: хто до своїх, хто – до червоних, а хто – пробиратися додому. Я теж пристав до тих, хто вертався на галицький бік. Але біля Збруча нас застерегли: не перебиратися через воду, бо у родинних краях володарюють поляки – вбивають, вішають ні в чому не винних людей. А тим більше тих, хто воював в УГА. Краще вже було кулю для себе шукати на чужині...».

Так М. А. Балицький опинився серед тих, хто вирішив: заховати свої галицькі документи, залишитися на Поділлі. Обдивитися – що, куди й звідки, а уже відтак думати куди йти та що далі робити. І, як згодом виявилось, це багатьом врятувало життя. Зокрема, доволі швидко – через якогось півроку, частині галичан таки вдалося виклопотати довідки політичних емігрантів, а відтак ще й отримати роботу. Михайлу Балицькому з його університетською освітою ще з осені 1921 року дісталася посада інструктора комісаріату освіти та редактора відомчого «Бюлетеню», що його шкільний відділ на той час щомісяця готував для місцевого вчителства. Далі – більше. Через рік завідує Вінницькою губернською професійно-технічною освітою, водночас читає лекції в Інституті народної освіти, у 1922-му – керує окружною профосвітою у Кам'янці-Подільському, працює інспектором педагогічної освіти, завідує педагогічними та курсами політосвіти, директорує у Могилів-Подільському педагогічному технікумі.

Отримавши, хоч і правда лишень у 1927 році, радянське громадянство, Михайло Балицький переїздить до Києва. Два роки викладає в інституті народного господарства, а з 25 жовтня 1929 року отримує призначення на посаду ректора Чернігівського інституту народної освіти.

Нелегка ректорська «ноша».

Долею, а чи недолею, а працювати на новому ректорському кріслі галичанину Михайлу Балицькому довелося у нелегкий час перемін. Саме в ті роки (кінець двадцятих) Наркомат освіти України не тільки швидко замінював вивіски, старі навчальні методики та програми, але й намагався впроваджувати у вузах, середніх навчальних закладах нові, передові, як на той час, підходи в організації навчально-виховної роботи. Зокрема, рішенням Комісаріату з 1929 року у вузах було запроваджено не лишень безперервний навчальний рік, але й тижні. Набір студентів здійснювався двічі на рік, навчання тривало десять місяців. На канікули студентів відпускали не одночасно і т. д.

З липня 1930 року такі «новації» Комісаріату освіти, як їх тоді називали, торкнулися і очолюваного М. Балицьким інституту народної освіти. Він став інститутом соціального виховання, а основним його завданням відтепер стало готувати педагогів для українських шкіл селянської молоді та фабрично-заводських семирічок. Водночас нова система передбачала, що з початку 30-х років особлива увага буде приділятися виробничому навчанню, а не вивченню основних наук. А отже М. А. Балицькому, очолюваному ним педагогічному колективу, довелося спішно – впродовж місяця-двох перепрофільовувати та по-новому налагоджувати його роботу. Зокрема, замість так званих циклових комісій, які діяли ще з царських часів, вони чи не вперше в Україні почали створювати кафедри, більшість з них відкрили свої заочні відділи. Впродовж півроку фахівці інституту соціального виховання підготували ряд нових методичних розробок. Вийшли друком перші монографії.

Місцеві чернігівські газети розносили по краю відомості про те, що студенти ЧІСВ організують по селах сільськогосподарські курси, а у самому місті Чернігові створили товариство «Геть неписьменність», до якого увійшло аж 90 груп майбутніх учителів, які працюють із малограмотними, тощо.

За розвідкою сучасних дослідників, у ті 30-ті роки минулого століття, за ректорства Михайла Балицького, в інституті вдалося поліпшити навчально-матеріальну базу та покращити побутові умови життя студентів. Зокрема, за кілька років тут збудували три гуртожитки, де уже могли проживати більше половини студентів та викладачів вузу, зібрали багату наукову бібліотеку (близько шістдесяти тисяч томів), обладнали фізичний, математичний, хімічний, зоологічний та педагогічний кабінети. При інституті було закладено біологічний сад, дослідні земельні ділянки, створено сільськогосподарський музей та обладнано дві виробничих майстерні, тощо.

Незважаючи на різні проблеми, нестачу підручників та навчальної літератури, як на це нарікав у своєму звіті до Комісаріату освіти ректор Михайло Балицький, у 1931 році в інституті все ж таки вдалося підготувати перших 124 молодих учителів. Серед цих випускників були майбутні доктор історичних наук Ф. Лось, відомий український письменник Олекса Десняк, тощо.

У немилості до влади.

Однак початки 30-х років були не лишень часом піднесення навчання в Україні, але й початками терору проти тодішньої інтелігенції. Зокрема, Михайло Балицький часто виступав проти новацій у навчальній програмі вузів, зайвої, як на його переконання, уваги виробничому навчанню, що шкодить процесові. Був молодий ректор і серед тих українських діячів, хто висловився проти руйнування Михайлівського Золотоверхого собору у Києві та підписав лист-протест на адресу комуністи-

чної влади в Україні. «Будівничі нової держави» цього йому не пробачили. Спершу в 1931 році, не зважаючи на протест викладачів, його «за порушення у роботі» звільняють з посади ректора інституту, виключають з партії ВКП(б) та арештовують. А після трьохмісячного слідства, так і не висунувши звинувачень, разом із родиною виселяють з будинку і перевозять у місто Самарканд в Узбекистані. Але там для «не лояльного до влади комуністів» українця Михайла Балицького не знаходилося роботи ні у вузах, ні у технікумах, ні, навіть, у сільських школах. Аби якось прогнати сім'ю, колишній ректор інституту влаштовується квітником у Самаркандському міському відділі благоустрою. Однак НКВД і там йому не дозволило спокійно працювати. На початку березня 1938 року вони надсилають до Самарканду «справу М. А. Балицького» і, додавши до неї «нові докази контрреволюційної діяльності», спершу арештовують квітникаря, а після слідства, «від імені уряду Узбекистану» засуджують науковця на десять років позбавлення волі. Відбувати покарання, до того ж «в умовах строгої ізоляції», в'язня було відправлено в одну із колоній Свердловської області Росії.

Однак нових випробувань серце педагога не витримало. Через п'ять років Михайло Балицький із-за нез'ясованих обставин помер. Ще через чотирнадцять літ суд виправдав його, як невинного.

Михайло Буджак, *м. Городенка*